

Geschiedeniswerkplaats 3^e editie, 1 havo/vwo
Hoofdstuk 5: Monniken en ridders

Introductieopdrachten

1 Afbeelding

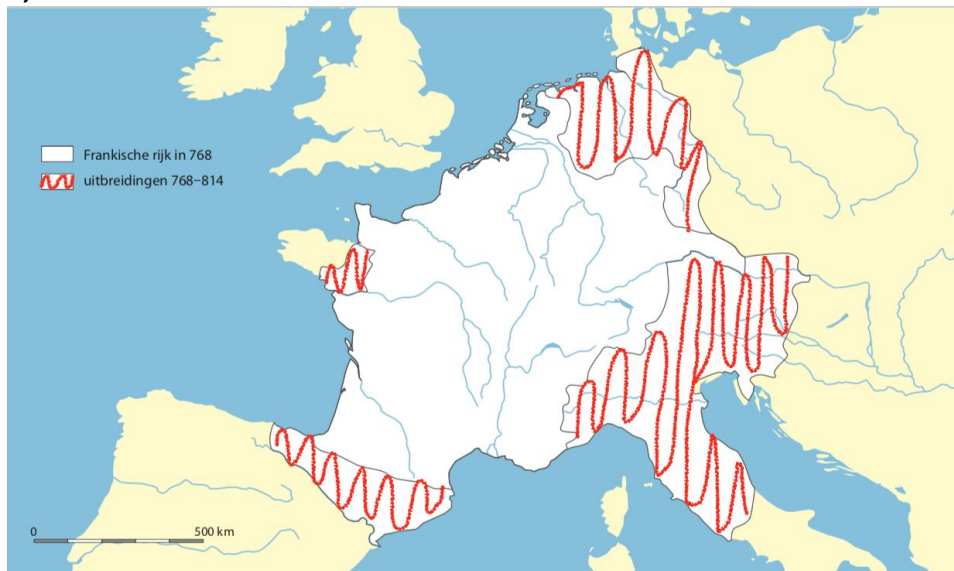
- a de kroon en de buigende boodschapper
- b de ronde boog in ramen en boven de deur

2 Tijdbalk

- a 292 jaren
- b 46 jaren

3 Kaart

a, b

c *Bijvoorbeeld: België, Nederland, Luxemburg, Zwitserland, Oostenrijk*

5.1 Leenheren en leenmannen

1 Het Frankische rijk

Bijvoorbeeld: Volgens hem was Karel de opvolger van de Romeinse keizers en was het Frankische rijk de opvolger van het Romeinse rijk.

2

a *Bijvoorbeeld:* Ze droegen mijters en lange mantels.

b *Bijvoorbeeld:* Ja, want in de bron staat informatie over de kroning.

c *Bijvoorbeeld:* Weinig betrouwbaar. Het is niet waarschijnlijk dat Karel het van tevoren niet wist.

d *Bijvoorbeeld:* Weinig betrouwbaar. Het is meer dan 600 jaar later getekend. Het ziet er te mooi uit.

3 Bestuur

a *Bijvoorbeeld:* Hij reisde rond van paleis naar paleis.

b *Bijvoorbeeld:* Hij leende gebieden uit aan edelen. In ruil daarvoor moesten zij die gebieden besturen.

c *Bijvoorbeeld:* Met getuigen erbij wisten anderen ook wat was afgesproken. Leenmannen hielden zich dan beter aan hun woord.

d conflicten en wetten

e

	Voor de leenheer	Voor de leenman
voor-delen	<i>Bijvoorbeeld:</i> - Zijn rijk werd bestuurd. - Hij kreeg soldaten voor zijn leger.	<i>Bijvoorbeeld:</i> - Hij had macht over zijn gebied. - Hij kreeg inkomsten uit zijn gebied.
na-delen	- Hij kreeg geen inkomsten uit leengebieden. - Hij moest vertrouwen op leenmannen.	- Hij moest soldaten leveren. - Hij moest trouw zijn aan zijn leenheer.

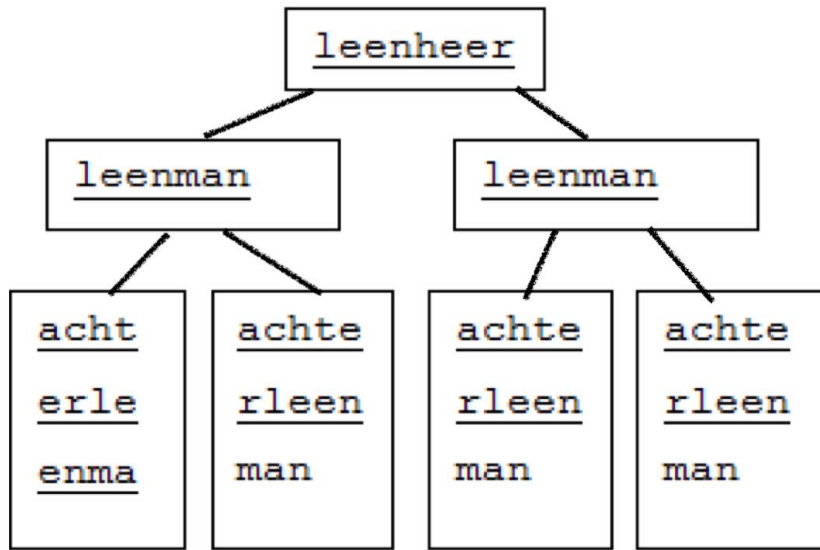
4

a *Bijvoorbeeld:* 1 In beide is politieke samenwerking. 2 Beide hebben één munt.

b *Bijvoorbeeld:* 1 De Frankische landen zijn veroverd en stonden onder de heerschappij van de koning. EU-landen hebben zich vrijwillig aangesloten en mogen de EU verlaten. 2 Er is niet één vorst in de EU.

5 Politieke verdeeldheid

a, b

c *Bijvoorbeeld:* Leenmannen werden automatisch opgevolgd door hun zonen en gingen zich minder aantrekken van hun leenheer.

6 Een onveilige tijd

a *Bijvoorbeeld:* 1 oorlogen tussen edelen 2 roversbenden 3 invallen door Vikingen

b *Bijvoorbeeld:* Edelen wilden met hun kastelen en ridders zorgen voor orde en veiligheid in hun gebieden.

7

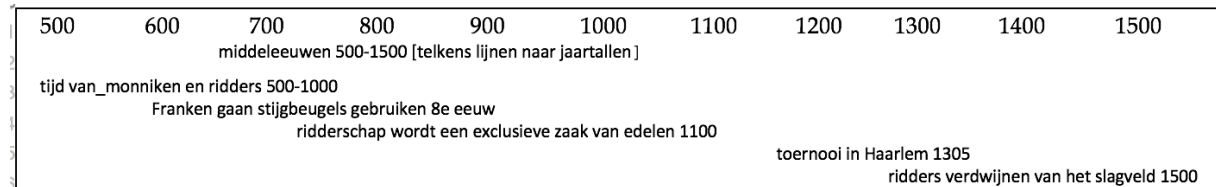

8 Ridders

a

- middeleeuwen 500-1500
- tijd van monniken en ridders 500-1000
- Franken gaan stijgbeugels gebruiken 8e eeuw
- ridderschap wordt een exclusieve zaak van edelen 1100
- toernooi in Haarlem (afbeelding 10) 1305
- ridders verdwijnen van het slagveld 1500

b

9 Eindopdracht

- 1 juist
- 2 onjuist
- 3 onjuist
- 4 juist
- 5 onjuist
- 6 juist

5.2 Europa wordt christelijk

1 Verspreiding van het christendom

a E, A, C, B, D, F

b *Bijvoorbeeld:* Ze vereerden veel goden en plekken in de natuur zoals bomen en waterbronnen.

2

3 Christelijk Europa

a *Bijvoorbeeld:* Heidenen gaan naar de hel. Christenen gaan naar de hemel.

b *Bijvoorbeeld:* Missionarissen hielpen de Franken hen te onderwerpen.

c *Bijvoorbeeld:* Er was veel verzet. Vorsten konden hun onderdanen dwingen christen te worden.

d *Bijvoorbeeld:* Ze zeiden tegen de onderdanen dat ze de vorsten moesten gehoorzamen.

4

a 1 *bijvoorbeeld:* Turkije

2 Nederland

3 Denemarken

4 Estland

b *Bijvoorbeeld:* 1 Mensen gingen meer leven volgens christelijke normen en waarden.

2 De Vikingen stopten hun plundertochten.

5

a *Bijvoorbeeld:* Karel moet de kerk verdedigen tegen vijanden. De paus moet hem daarbij helpen.

b *Bijvoorbeeld:* Europa was omstreeks 1000 christelijk geworden en werd veiliger.

6 Vermenging van culturen

a Om de overgang naar het christendom gemakkelijker te maken.

b *Bijvoorbeeld:* 1 De kerstboom en (2) Kerstmis vieren op de dag van het midwinterfeest.

7 Invloedrijke geestelijkheid

a paus, aartsbisschoppen, bisschoppen, pastoors

b B, D, E

c 1 gevolg

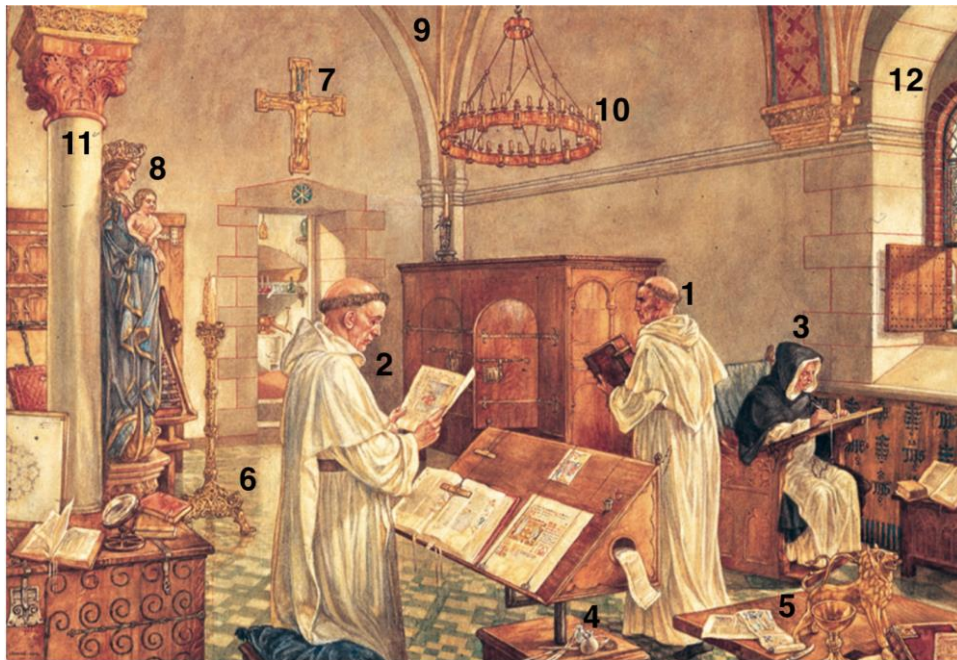
2 gevolg

3 oorzaak

8

Geestelijken mochten niet trouwen en geen seks hebben.

9

10 Eindopdracht

a

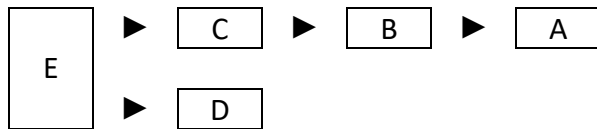
gebeurtenis uit de Bijbel	naam feest	wanneer	aantal dagen
geboorte van Jezus	Kerstmis	25 en 26 december	2
kruisiging van Jezus	Goede Vrijdag	vrijdag voor Pasen	1
opstanding van Jezus	Pasen	1e zondag na 1e volle maan vanaf begin van de lente (21 maart)	2
Jezus stijgt op naar de hemel	Hemel-vaartsdag	40 dagen na Pasen	1
de heilige geest daalt neer	Pinksteren	50 dagen na Pasen	2

b *Bijvoorbeeld:* de namen van dinsdag tot en met vrijdag en verhalen over kabouters

5.3 Machtige heren, halfvrije boeren

1 Halfvrij

a

b Ze mochten een stuk grond met een huis gebruiken.

c *Bijvoorbeeld:* Horigen mochten het domein niet zonder toestemming verlaten.

2

a *Bijvoorbeeld:* Hij vond dat ze zich als dieren gedroegen.

b *Bijvoorbeeld:* Voor. Hij vond dat horigen in toom (in bedwang) moesten worden gehouden.

3 Leven op een domein

a A, B

b *Bijvoorbeeld:* werken op de akkers van de heer, een hek repareren

c Ze moesten een deel van hun oogst afstaan aan de heer.

4 Drie sociale groepen

a *Bijvoorbeeld:* De edelen hebben wapens. De geestelijken hebben lange mantels. De boeren hebben landbouwwerktuigen.

b geestelijken en edelen

c Edelen en geestelijken hoefden geen belasting te betalen.

d *Bijvoorbeeld:* Edelen hadden het recht om in hun gebied recht te spreken. De bewoners van het gebied moesten zich daaraan onderwerpen.

e *Bijvoorbeeld:* Beide. Door deze rechten werden edelen en geestelijken machtiger en rijker terwijl boeren machteloos en arm bleven.

5

Ik betaal. Daardoor woon ik hier veilig.	Mooi! Ik heb macht en horigen doen het werk.	Ik hoop dat ik deze leenman kan vertrouwen.
Mijn heer, hier is een deel van mijn oogst.	Mijn heer, ik zal uw gebied goed besturen.	Ik mag een gebied besturen. Doe dat goed.

6

- a** *Bijvoorbeeld:* Hij is het bezit van iemand anders en heeft geen rechten.
- b** *Bijvoorbeeld:* Hij heeft een beperkte vrijheid en heeft veel plichten.
- c** *Bijvoorbeeld:* Het betekent dat ik veel dingen in mijn leven zelf bepaal.
- d** *Bijvoorbeeld:* Wetten beschermen de vrijheid van iedereen. Je mag niets doen waarmee je de vrijheid van iemand anders beperkt.

7

- a** *Bijvoorbeeld:* Nee, er waren ook gespecialiseerde ambachtslieden op het domein.
- b** *Bijvoorbeeld:* Nee, er woonden ook vrije mensen op het domein.

8 **Weinig handel**

C, D, E, F

9 **Eindopdracht**

- a**
  - 1 juist
  - 2 juist
  - 3 juist
  - 4 onjuist
  - 5 onjuist
- b** A, D

5.4 De opkomst van de islam

1 Ontstaan van de islam

a F, E, D, H, I, B, C, G, A

b H, 622

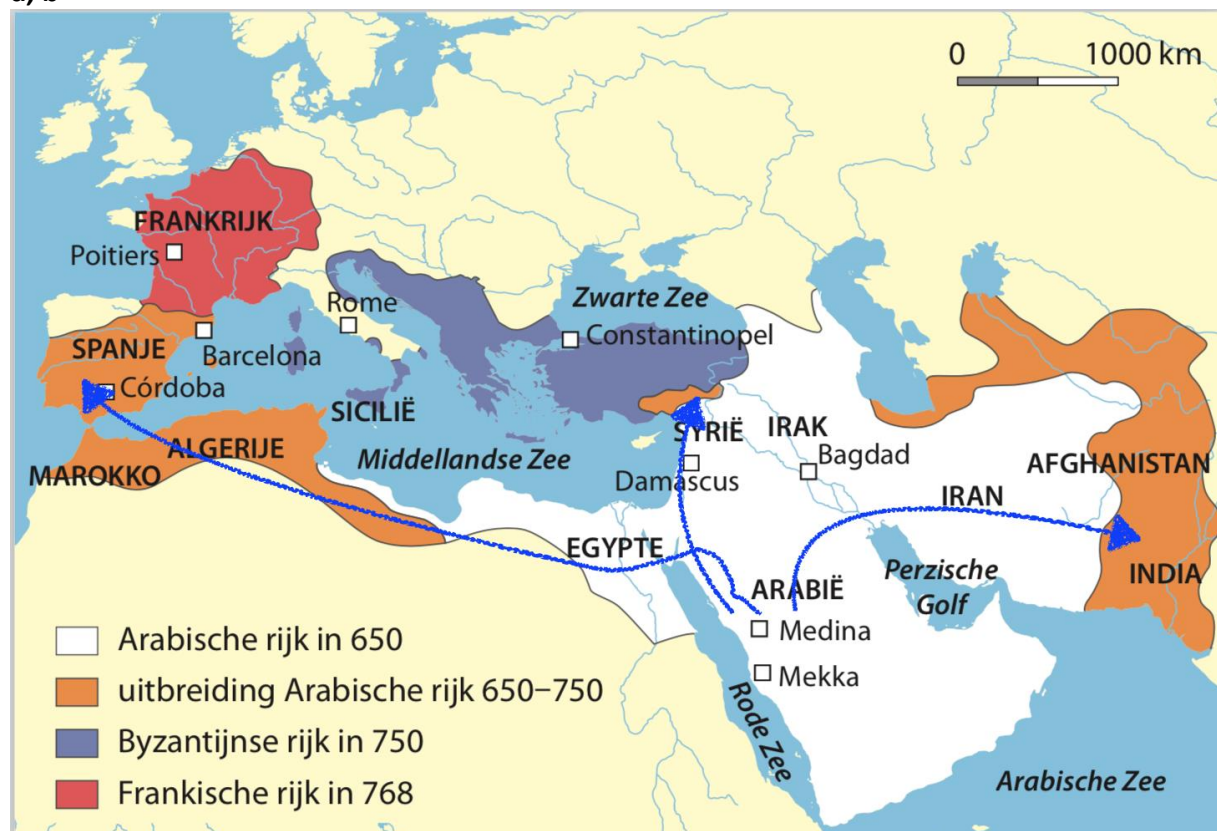
c *Bijvoorbeeld:* In deze staat, die was gebaseerd op de islam, leidde hij bestuurszaken (zoals belasting) en leidde hij het geloof (bijvoorbeeld door de regels ervan uit te leggen).

2

Bijvoorbeeld: De Kaäba veranderde van een heiligdom voor veel goden in een islamitisch heiligdom. De Kaäba bleef een religieus gebouw.

3 Veroveringen

a, b

c 1 A, C

2 B, D

d tweede

e Damascus en Bagdad

f *Bijvoorbeeld:* Syrië was onderdeel van het rijk van de Byzantijnse keizer. Het werd onderdeel van het rijk van de kaliefen.

4 Cultuur en samenleving

a het Arabische schrift, het Arabisch als hoofdtaal en de islam als staatsgodsdienst

b *Bijvoorbeeld:* De Byzantijnse landbouwstedelijke samenleving bleef bestaan, met handel tussen de steden over land en zee.

c *Bijvoorbeeld:* Veranderingen: Onderdanen met een polytheïstische godsdienst werden moslim. Continuïteit: Joden en christenen mochten hun monotheïstische godsdienst houden.

d Joden en christenen geloven in dezelfde God als moslims.

e Joden en christenen geloven in dezelfde God als moslims.

5

a *Bijvoorbeeld:* Een godsdienstig leider preekt vanaf een verhoging.

b *Bijvoorbeeld:* Bij beide godsdiensten vindt God het goed als mensen geld geven aan armen.

c *Bijvoorbeeld:* Bij christendom én islam legden leiders uit hoe mensen moesten leven en dat gebeurt ook tegenwoordig.

6 Wetenschap en kunst

a *Bijvoorbeeld:* Klassieke teksten werden verzameld, vertaald, bewaard en bestudeerd in een soort universiteit.

b *Bijvoorbeeld:* 25: versieringen met mooie figuren en letters, 29 koepels en minaretten

7

a

b *Bijvoorbeeld:* Ja want het boek komt uit Irak dat hoorde bij de Arabische wereld. Er zijn lichaamsdelen getekend, zoals longen. De schrijver baseerde zijn kennis dus op onderzoek.

8 Eindopdracht

Bijvoorbeeld: Ja, want de islam is een grote godsdienst en er zijn veel moslims in Nederland. Daarom is het goed dat alle Nederlanders die geschiedenis kennen.

5.5 Moors Spanje

1 Moslims veroveren Spanje

- a
  - 1 oorzaak
  - 2 gevolg
  - 3 oorzaak
  - 4 oorzaak
  - 5 oorzaak
  - 6 gevolg
- b Hij maakte er een onafhankelijk rijk van met Córdoba als hoofdstad. Hij verdeelde het rijk in provincies, die bestuurd werden door gouverneurs.

2 Christenen veroveren Spanje

- a Suleiman wilde een eigen moslimrijk stichten en vroeg Karel om hulp tegen de emir.
- b Karel veroverde Barcelona.
- c
  - 1 vijf
  - 2 Granada

3

- a
  - 1 feit
  - 2 verzinsel
  - 3 verzinsel
  - 4 feit
  - 5 verzinsel
- b *Bijvoorbeeld:* Om het verhaal mooier te maken.
- c *Bijvoorbeeld:* Om te laten zien dat moslims vijanden van christenen waren.

4 Samenleving en cultuur

- a *Bijvoorbeeld:* Afbeelding 31, want voor het maken van het Alhambra was veel geld en vakmanschap nodig.
- b
  - 1 juist
  - 2 onjuist
  - 3 onjuist
  - 4 onjuist
  - 5 juist
- c B, C

5 Culturele invloed

- a rijst, suiker en aubergines
- b *Bijvoorbeeld:* Om water te scheppen uit de rivier voor de bevloeiing van akkers.
- c *Bijvoorbeeld:* Ja. Het boek gaat van de Moorse naar de christelijke vorst. Christelijke vorsten hielpen mee aan de verspreiding van antieke kennis in de rest van Europa.

6

<i>Bijvoorbeeld:</i> Wat leuk! Hebben jullie dat uitgevonden?	Ja, leuk hè. We hebben het van de Perzen.
	
Van Arabieren kunnen we heel wat leren.	Het spel win ik nog. De oorlog niet meer.

7

a Die was verloren gegaan.

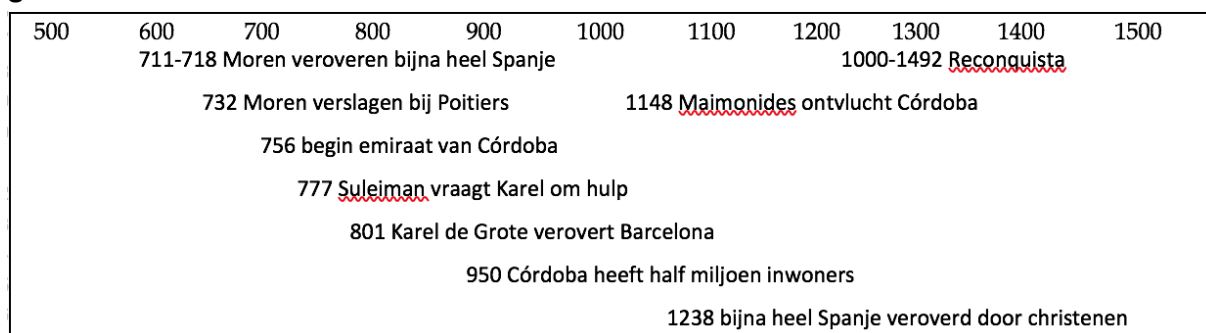
b *Bijvoorbeeld:* Romeinse artsenfamilies brachten de kennis van Syrië naar Iran. Iran werd door de Arabieren veroverd.

c *Bijvoorbeeld:* Moorse vorsten legden bibliotheken aan. Na de reconquista werd deze kennis met hulp van christelijke vorsten verspreid in Europa.

d *Bijvoorbeeld:* Zieken konden daar beter genezen. Zieken kunnen minder andere mensen besmetten.

e operaties

8

9 Eindopdracht

- a**
- 1 algebra
  - 2 alchemie
  - 3 alcohol
  - 4 suiker
  - 5 aorta
  - 6 katoen
  - 7 magazijn
  - 8 matras

b *Bijvoorbeeld:* Al deze dingen zijn in Europa geïntroduceerd door de Arabieren.

5 Tijdvak en begrippen

1

A, F, B, E, D, C

2

1 3C, 2 3A, 3 3D, 4 3B

3

- a 3A (*bijvoorbeeld:*) want door de politieke verdeeldheid in de 9e en 10e eeuw konden Vikingen gemakkelijker hun invallen en rooftochten uitvoeren.
- b 3A (*bijvoorbeeld:*) want door de stijgbeugels konden ridders zich beter wapenen en beter vechten. Edelen met ridders in dienst werden sterker en konden zich zelfstandiger gedragen ten op zicht van hun leenheer.
- c 3B (*bijvoorbeeld:*) want het klooster versterkte de rol van het christendom in het leven van mensen op en om het domein van het klooster.
3C (*bijvoorbeeld:*) want de Abdij had een domein met horigen.

5 Test jezelf

5.1 Leenheren en leenmannen

1

K A Z L E E N H E E R Q W E R T Y
 L M I D D E L E E U W E N A S O B
 M V R I D D E R P E R F E L I J K S
 O C L E E N S T E L S E L A S D F
 P I G R A A F O T L E E N M A N B
 Q H O G E Z A G L K J H G F D S A

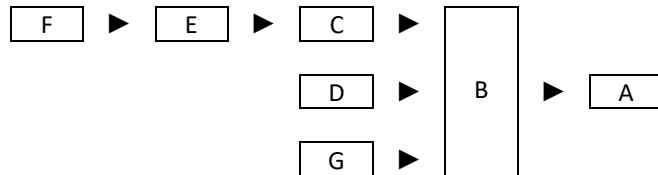
2

a 1 500-1000

2 500-1500

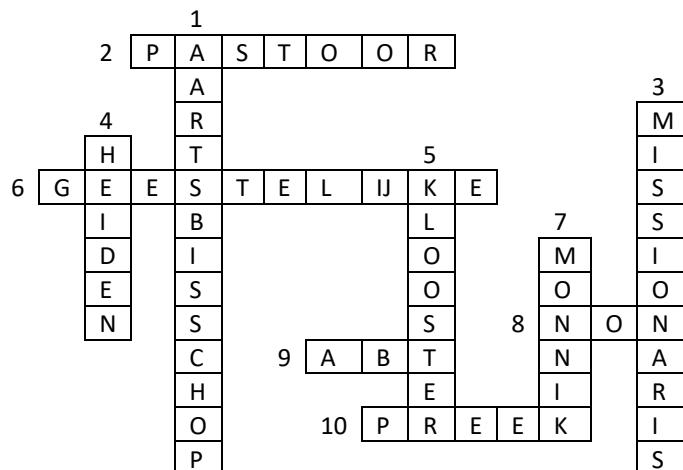
b A, E

3

5.2 Europa wordt christelijk

4

5

A, D

6

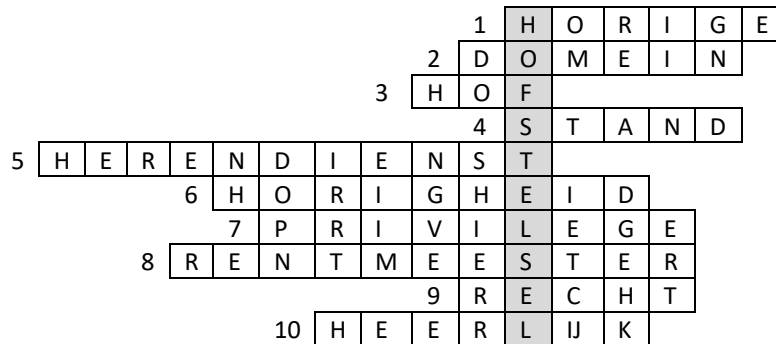
1 gevolg

2 gevolg

5.3 Machtige heren, halfvrije boeren

7

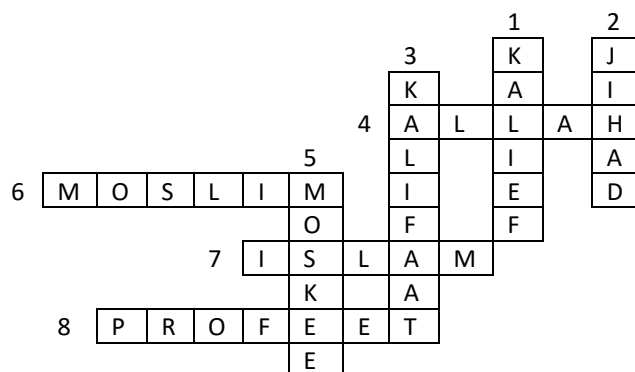

8

- a
- 1 landbouw-, weinig, weinig
  - 2 rechten, plichten
  - 3 Geestelijken, edelen, rechten
  - 4 voordeel, nadeel
- b
- A, B

5.4 De opkomst van de islam

9

10

E, C, D, A, B

11

- 1 Mohammed, Koran
- 2 innerlijke strijd, strijd, verdedigen
- 3 plicht, verspreiden, geweld

12

- 1 de islam
- 2 Arabisch, Arabisch
- 3 landbouwstedelijke
- 4 wetenschap, klassieke oudheid
- 5 joden, christenen

5.5 Moors Spanje

13

									1		
									G		
									E		
	2								Z		
3	E										
	M	O	O	R	4	S	U	L	T	A	N
	I								N		
5	R	E	C	O	N	Q	U	I	S	T	A

14

1 de 8^e eeuw

2 756

3 801

4 1000, 1492

15

A, B, F, G

16 **Kenmerkende aspecten**

3C, 3B

5 Herhaling

5.1 Leenheren en leenmannen

1

- 1 koning
- 2 veroveringen
- 3 keizer

2

B, C, F

3

- a** *Bijvoorbeeld:* zwakke koningen
- b** *Bijvoorbeeld:* meer politieke verdeeldheid

4

- a** (1) de politieke verdeeldheid, (2) rovers en (3) de invallen van de Vikingen
- b** *Bijvoorbeeld:* Door de onveiligheid gingen edelen hiermee zorgen voor veiligheid.

5

- 1 monniken en ridders, soldaten
- 2 middeleeuwen, edelen

5.2 Europa wordt christelijk

6

- 1 onjuist
- 2 juist
- 3 juist

7

Ze kregen steun van vorsten.

8

Bijvoorbeeld: Zo maakte de kerk de overgang naar het christendom gemakkelijker.

9

A, B

5.3 Machtige heren, halfvrije boeren

10

- a** zekerheid en bescherming
- b** *Bijvoorbeeld:* Wel: hun eigen boerderij onderhouden. Niet: het domein verlaten zonder toestemming.

11

B, C

12

a

- 1 stand
- 2 boeren
- 3 privileges

b

Door de rechten werden edelen en geestelijken machtig en rijk. Door de rechten bleven boeren machteloos en arm.

13

Bijvoorbeeld: Er was weinig handel. Er waren weinig steden en deze waren klein. De meeste mensen waren boer op een domein.

5.4 De opkomst van de islam

14

- 1 Allah, profeet
- 2 islam
- 3 islamitische, 622, Mekka, Medina
- 4 politiek, geestelijk, staat
- 5 Koran

15

a

De innerlijke strijd om een goed moslim te zijn en de strijd om de islam te verdedigen.

b

De plicht van moslims om hun godsdienst te verspreiden, zo nodig met geweld.

c

A, C

16

- 1 C
- 2 C
- 3 E
- 4 P
- 5 C
- 6 S

17

a

- 1 *Bijvoorbeeld:* vertalen, bewaren en bestuderen van boeken in het Huis der Wijsheid in Bagdad
- 2 koepels en minaretten

5.5 Moors Spanje

18

a B, A, C

b 1 sultan, emir
2 gezant

19

C, B, A

20

1 *Bijvoorbeeld:* Er waren steden met nijverheid en handel en er was rijkdom.

2 *Bijvoorbeeld:* Christenen, joden en moslims leefden er samen. Meestal was er tolerantie.

3 *Bijvoorbeeld:* Er was een ontwikkelde cultuur en daarmee ging het heel goed.

21

Bijvoorbeeld: Toen christelijke vorsten Moorse bibliotheken in handen kregen, werden boeken van antieke Griekse en van Arabische schrijvers in het Latijn vertaald en werd veel kennis uit de antieke en Arabische wereld in de rest van Europa verspreid.

5 Verdieping

5.1 Leenheren en leenmannen

1

Bijvoorbeeld: De paus wilde Karel aan zich binden. Er was in 800 geen echte keizer in Constantinopel.

2

Bijvoorbeeld: De helm met horens klopt niet. Misschien wist Isings dat niet. Op andere platen van hem staan misschien ook foute dingen.

5.2 Europa wordt christelijk

3

a *Bijvoorbeeld:* In de 6e eeuw konden in Frankrijk steeds minder mensen lezen en schrijven. Minder mensen schreven mooie boeken.

b *Bijvoorbeeld:* Dit klopt. De brief uit 829 laat zien dat kloosters toen boeken bewaarden en elkaar leenden om te kopiëren.

c *Bijvoorbeeld:* Beide bronnen zijn bruikbaar. Bron 22 gaat over de cultuur in Frankrijk die in de 6e minder ontwikkeld werd. Bron 23 laat zien hoe monniken kennis uit de oudheid bewaarden.

d *Bijvoorbeeld:* Bron 22 vind ik niet betrouwbaar, nogal subjectief, emotioneel, misschien overdreven. Bron 23 vind ik erg betrouwbaar, want het is een zakelijke brief, meer objectief.

4

a de 10^e en 11^e eeuw

b *Bijvoorbeeld:* Een aantal landen (zoals Polen) heeft het Latijnse christendom en schrift. Die zijn verspreid vanuit het westen. Andere landen (zoals Bulgarije) hebben het Griekse christendom en het cyrillisch schrift. Die zijn verspreid vanuit Griekenland.

5.3 Machtige heren, halfvrije boeren

5

Bijvoorbeeld: Ja, een goed beeld.

De strip is gebaseerd op een bron uit 800, waarin de levering van kippen en eieren aan de rentmeester beschreven is. In het eerste gesprek wordt de halve vrijheid van horigen goed duidelijk.

Met het koekje is goed beschreven dat Bodo dingen denkt en doet die horen bij een heidens geloof over vruchtbaarheid. Mooi is ook dat de monnik hier bezwaar tegen maakt. Ook goed is dat de monnik oproept voor een herendienst voor de abdij.

5.4 De opkomst van de islam

6

a oorlogen tegen ongelovigen die in het belang van de islam waren

b vrede in het binnenland en inkomsten

c *Bijvoorbeeld:* De islam was erg belangrijk omdat deze werd gebruikt om oorlogen goed te praten en vorsten af te zetten. Maar inkomsten en binnenlandse vrede waren ook motieven om oorlog te voeren.

7

a godsdienst, voedseltekort, verlangen naar buit

b *Bijvoorbeeld:* hemel: de welvaart van Syrië, hel: het voedseltekort in de woestijn

c *Bijvoorbeeld:* Ze waren beweeglijk en systematisch. Ze namen facetten van de Romeinse strategie over. Op strategisch belangrijke punten zetten ze kampen op. Soldaten kregen een goed soldij. Ze gebruikten kamelen die veel aankonden in de woestijn en paarden van vijanden schrik aanjoegen.

5.5 Moors Spanje

8

Bijvoorbeeld: de heilige gedrevenheid van de moslims, de conflicten tussen Spaanse edelen en de directe overgave van de Spaanse horigen